

LA FEINA D'EN TERRA DE LA GENT DE MAR: LES REMENDADORES DE CAMBRILS

Núria Alberich Forns

PESCA: "Conjunt de tècniques i activitats mitjançant les quals l'home agafa peixos de l'aigua dels rius i dels llacs o de la mar [...]. És anomenada [...] pesca marítima (la més important, especialment des del punt de vista econòmic) la practicada a la mar [...]." *Gran Enciclopèdia Catalana*, Volum 17, pp. 478-479, Barcelona, 1994.

Tant des de fora el sector com des de dins mateix, es percep la pesca com una feina absolutament masculina. Són els homes qui cada matí (en el cas de l'arrossegament¹) o cada nit, cap a les deu del vespre (si es tracta de la pesca al *cèrcol*²) s'embarquen per passar una dura jornada laboral lluitant contra el capricis de la mar i contra les inclemències climatològiques. Aquesta és la imatge del pescador que se'ns presenta en la majoria de la literatura sobre el tema: un personatge valent i coratjós gràcies al qual

* Aquest article ha estat escrit gràcies a una beca Predoctoral per a la Formació de Personal Investigador (FPI), concedida Pel Comissionat per a Universitats i Recerca, Direcció General de Recerca de la Generalitat de Catalunya.

1. L'arrossegament (o l'"arrastró", tal i com l'anomenen a Cambrils) és un tipus de pesquera que es dedica a la captura d'espècies bentòniques, és a dir, les que es troben més a prop del fons: lluç, rap, roger, calamar, pop, llagostí, gamba (a la zona de què es parla en aquest article no es pesca la gamba, ja que es captura a molta profunditat i les costes del sud de Tarragona tenen una amplíssima plataforma continental)... Consisteix en una xarxa enorme, que la barca arrossega pel fons del mar i que arreplega tot el que troba al seu pas. És, doncs, un art força depredador perquè no fa cap tipus de selecció. Les captures es van acumulant al còp o bossa de l'art, o sigui, al cul de la xarxa. Unes grans portes de ferro permeten que l'art es mantingui obert mentre es va arrossegant. Les embarcacions que es dediquen a aquesta pesquera poden ser de diferents tamanys depenent, sobretot, de si es treballa lluny o prop de la costa; és necessària, però, una certa potència per poder arrossegar l'art. La tripulació pot anar de les tres a les deu persones, depenent de la mida de la barca. És un tipus de pesquera que es realitza de dia i de dilluns a divendres. A Cambrils, per exemple, se surt a les set del matí i a les cinc de la tarda ja s'ha d'estar amarrat a port. La pesca de l'arrossegament és la més important i nombrosa de Cambrils.

2. L'encerlament —o "cèrcol" pels cambrilencs— és la pesquera especialitzada en espècies pelàgiques: espècies migratòries que viuen a la superfície del mar, com el saító i la sardina. Es realitza de nit i, contràriament al que succeeix

trobem cada dia el peix fresc a les parades del mercat i a totes les peixateries. Però no tota la feina es restringeix a la captura d'aquestes espècies. Tota una sèrie de persones interactuen, participen en una cadena d'activitats que fan possible que, finalment, poguem gaudir d'un bon plat de peix.

I un d'aquests personatges anònims, un d'aquests protagonistes que participen de manera gairebé invisible en tot el procés és la dona. L'esposa, la mare, la sogra o l'amiga de la família que "ajuda" a reparar els arts que s'han fet malbé, que s'han esquinçat. Però la seva feina, tot i ser altament valuosa ja que permet estalviar una quantitat de diners força considerable, és només un ajut.

Per què el que elles fan no es considera socialment treball? Per què, en la majoria dels casos, quan s'analitza el sector pesquer s'oblida o no es té en compte aquesta figura tan important? Per què l'activitat que realitzen les dones és només un suport a l'economia familiar?

Arribar a respondre aquestes preguntes (que no es limiten només al sector pesquer, sinó que es una percepció de la feina femenina força generalitzada a tots els àmbits de la societat actual) és l'objectiu de l'article que presentem a continuació. A partir de l'anàlisi de diferents entrevistes amb profunditat realitzades a remendadores³ o cosidores de xarxes i a pescadors de la població de Cambrils i basant-nos amb les dades obtingudes de gairebé dos anys i mig de treball de camp⁴, intentarem mostrar la pesca com un procés en el qual són necessaris d'altres individus a part del mateix pescador, i, entre els quals, la dona hi juga i hi ha jugat un paper força rellevant, en molts casos, indispensable.

amb l'arrossegament, la xarxa no es cala fins que no s'ha localitzat un banc de peix. S'acostuma a atreure la captura amb un llum (per aquest motiu també se'n diu "pesca al llum" i anomenen a la barca "llum") que porta una barqueta addicional de tamany més petit. S'estén la xarxa al voltant del peix fent un cercle i, quan el patró ho considera convenient es tanca la xarxa estirant uns cables que porta a la part inferior, d'aquesta manera el peix no pot escapar-se. A continuació, la bossa que fa la xarxa es puja a bord (es "xorra", com diuen els pescadors de Cambrils) i totes les captures es deixen anar a la coberta de l'embarcació. En aquest moment tots els membres de la tripulació han de col·laborar a encaijar el peix. És un tipus de pesca que necessita més tripulació que l'arrossegament, perquè encara que no es treballi tota la nit, en els moments de la pesca pròpiament dita es necessiten forces mans. La pesca de l'encerclament és més mecanitzada, menys especialitzada i menys segura i previsible des del punt de vista econòmic que l'anterior.

Les barques de "cèrcol" de Cambrils surten entre les deu i quarts d'onze de la nit (depenent de l'època de l'any) i tornen al matí, un cop han estat venudes les captures a la confraria de Tarragona.

3. Remendadora: "Dones que adoben —venenden— les sàrcies. Aquest és un ofici destinat tradicionalment a les dones. Els homes no solen practicar-lo i la majoria no en saben". Savall Rom, Josep Lluís (1991): *El vocabulari dels pescadors de Cambrils*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus, p. 87.

4. El treball de camp s'ha realitzat per la posterior redacció de la tesi doctoral *Transformacions del sistema de pesca en el litoral sud de Catalunya. organització productiva, estratègies domèstiques i transmissió de béns i sabers*, on es fa una anàlisi de totes les alteracions que ha sofert tant l'activitat pesquera com diferents aspectes de la vida de la gent que en viu i la treballa, a partir de la introducció al sector de tota una sèrie d'innovacions tecnològiques i d'altres canvis més generals (la facilitat d'accedir a uns estudis, la introducció de la dona al camp laboral, l'arribada del turisme, el progressiu creixement de l'atur, la importància que ha adquirit el peix en la dieta, l'esgotament dels recursos...).

Cambrils de Mar és un municipi del Baix Camp dividit en dos sectors per la riera d'Alforja: la vila i la platja. La part de dalt o la vila té una forta tradició agrícola, mentre que els habitants de la platja sempre han realitzat activitats vinculades a la mar (pescadors, calafats⁵, peixaters/-es, remendadores d'arts, tenyidors de xarxes...).

Durant els anys seixanta s'hi va desenvolupar una important indústria turística. A la dècada dels cinquanta ja havien arribat els primers turistes; eren bàsicament famílies de Barcelona i alguna de Madrid i d'Aragó, però no tardarien a arribar-ne de fora de l'Estat espanyol. Aquests primers turistes s'allotjaven a la part de la platja, a les cases dels particulars que disposaven d'alguna habitació lliure o dels que feien els impossibles per aconseguir-la.

"I llogaven l'habitació. Doncs així molta gent. O amb una habitació hi dormien dos o tres fills, i en una altra habitació el matrimoni amb un fill o dos petits i llogaven dos habitacions. [...] hi havia camins que l'home se n'anava a dormir a la barca i la dona dormia amb els fills, tots junts, encara que fos amuntunats o amb un d'això allà al terra, amb un...matalàs..., no ho eren matalassos, que era tot allò de llana i coses d'aquestes [...]. A l'estiu tothom viu."

(Patrici, 54 anys. Pescador i armador d'una barca d'arrossegament)

D'aquesta manera tothom aconseguia uns ingressos extraordinaris durant l'estiu. Però les habitacions en cases particulars no haurien estat suficients per allotjar tot el turisme que arribaria la dècada següent, i així, a poc a poc, es van començar a construir els primers hotels, hostals i pensions. Avui, Cambrils és un prestigiós centre turístic, amb una important infraestructura hotelera i restauradora sostinguda per la cuina de qualitat, bàsicament plats de peix fresc capturat pels pescadors.

Quan es fa referència a la pesca, hom pensa en l'extracció d'animals marins realitzada pels pescadors, homes bruns i colrats pel sol, pel mal temps, per la feina dura i per la mar. Malgrat que la captura del peix sigui la fase més important de tot el procés, no hem d'oblidar que, així que l'embarcació ha arribat a port, són uns altres els qui es fan càrrec de la comercialització de les captures⁶, de proporcionar gel per l'endemà, de subministrar gasoil a les barques, de tragar el peix un cop ha estat subhastat, de portar la comptabilitat, de reparar aquells arts que s'han fet malbé perquè hi ha entrat un peix massa gros, han enganxat alguna roca, o bé perquè els corrents han portat la xarxa cap a aquell punt on fa anys es va enfonsar una embarcació.

5. Constructors d'embarcacions.

6. Tal i com diu Acheson al seu article "Anthropology of Fishing" (*Annual Review of Anthropology*, 1981) és força improbable que el pescador aconsegueixi beneficis si és ell mateix qui es ven les captures, ja sigui pels horaris, pel desconeixement com a negociant o pel fet que no sap predir les fluctuacions del preu del peix.

I és precisament aquest aspecte —percebre la pesca com un conjunt d'activitats interrelacionades en què intervenen diferents protagonistes, entre els quals la dona, tot i que gairebé mai ni es valora ni es percep la seva feina (cosa que li dóna una invisibilitat social) hi desenvolupa un paper fonamental— el que es vol pal·lsar en aquest article.

No hi ha cap tipus de dubte que la fase més important, més perillosa i que defineix la pesca és la captura del peix. Però no podem oblidar que darrere dels pescadors hi ha tot un conjunt de gent i d'entitats que fan possible que aquests mariners surtin diàriament a la mar i que les seves captures puguin ser comercialitzades.

Un dels grans protagonistes anònims en la pesca és la dona: l'esposa, la mare, les filles i les joves de l'armador o propietari de l'embarcació. En moltes comunitats pesqueres aquestes dones realitzen diverses activitats relacionades amb la pesca: fan la tramitació de documents, crèdits, ingressos, retirades de fons.. porten la comptabilitat i fan les particions dels beneficis (Sánchez Fernández 1992). Durant molt de temps han estat les úniques encarregades de la comercialització del peix (actualment, amb l'ampliació del mercat, s'està perdent aquest rol femení, però, en l'àmbit local i amb el peix que no entra a subhasta, sovint encara són elles qui es fan càrrec de la venta)⁷. A Galícia i a Andalusia és remarcable el paper de les mariscadores; en algunes comunitats del País Basc són les dones qui han d'aprovisionar les embarcacions i qui transporten les caixes de peix cap a les fàbriques, i, en gairebé tot el litoral català, durant anys s'han fet càrrec de cosir els estrips de les xarxes.

A part de totes aquestes tasques, les dones porten la casa i tenen cura dels infants i dels ancians de la llar.

En aquelles societats en què el marit es dedica a la pesca d'altura i que, per tant, passa llargues temporades fora de casa, la dona, en la pràctica, es converteix en el cap de família. Dirigeix la llar, "ajuda" en l'economia familiar tenint cura dels animals domèstics i treballant com a jornalera o cultivant els propis camps. A més a més, participa —encara que socialment no es percep així— en el negoci pesquer: porta els comptes, negocia amb els comerciants de peix, arregla els desperfectes de les xarxes o ormeigs mentre el marit és a la mar, etc. (Acheson 1981). En aquestes comunitats es dilueix la dicotomia públic-privat/home-dona (de què parlarem més endavant) tan característica de les societats pesqueres: "La presència femenina en espais públics que habitualment no ocupen les mestresses de casa d'en terra i la seva participació en associacions reivindicatives respecte a tercers està directament relacionada amb la socialització de les

7. En moltes poblacions canàries, la comercialització del peix és una feina tabú per als homes i, fins i tot, es titlla d'efeminats a aquells qui la realitzen. Malgrat tot, ja són poques les dones de la família que venen el peix pels carrers (sobretot les joves, encara que les de més edat continuen fent-ho), ja que la consideren una feina poc digna (Pascual Fernández 1991).

dones en l'ajuda i l'entrega a l'altre." (Marugan Pintos, B. "Las mujeres en el ámbito marítimo-pesquero": 262).

Però, malgrat tot, es considera que elles no treballen.

"Si no haguera sigut la meua dona, no haguera fet res jo. (...) Perquè la meua dona era modista i quan me vaig casar li vaig dir:

—O et fiques a la sàrcia, a remendar, o jo em fico sastre, una de dos. Me sembla que és més fàcil que tu et fiquessis en això.

I sí, així ho va fer. Perquè, doncs s'ha de fer això, hem de tirar tots dos de la mateixa corda." (Felip⁸, 64 anys. Patró-armador jubilat d'una barca d'arrossegament)

Aquest és el comentari d'un armador jubilat d'una barca d'arrossegament en preguntar-li si la seva dona havia treballat. Ella no va treballar mai perquè va haver de remendar per a la barca de casa. Però, per què aquesta feina no és percebuda pels pescadors com a treball?

En la societat occidental s'ha naturalitzat el fet que les dones s'ocupin de les feines domèstiques i que els homes siguin els encarregats de portar els diners a casa: el seu deure és treballar per a la família (Comas d'Argemir 1995). En canvi, les dones, per naturalesa, són procreadors, socialitzadores i vetlladores; i una de les seves tasques com a tals és la transformació de l'aportació econòmica masculina en béns consumibles⁹.

Associem el treball als diners, dels quals és responsable l'home, el cap de família. Per tant, la dona s'ha de quedar a casa per fer aquelles feines que li són pròpies, aquelles feines que ha après a realitzar dins del mateix grup domèstic de manera no "formal" (Narotzky 1988).

Amb la incorporació del motor de gasolina a les embarcacions i, posteriorment, del motor de gasoil i la introducció de tota una sèrie d'avenços tecnològics a les barques, "s'ha passat d'una activitat que permetia la participació femenina a un sistema de producció en què la dona sembla que no tingui cap funció" (Montero Lerandi 1986). En les societats en les quals la pesca està més industrialitzada, la dona ha quedat relegada a l'àmbit domèstic i ha passat a ser etiquetada de "mestressa de casa", sense cap ocupació definida i totalment deslligada de l'activitat pesquera¹⁰. Com en tots els oficis tradicionals en què

8. Hem canviat tots els noms dels informants per tal de preservar-ne l'anonimat.

9. Hem de tenir en compte que la correcta administració dels diners en les comunitats de pescadors és bàsica, ja que, a diferència de la majoria de les feines d'en terra, els pescadors no tenen un sou fix, sinó que la retribució va directament lligada a allò que es pesca. No es pot predir quins seran els beneficis diaris, ni els diners que entraran a casa al final de la setmana laboral. La quantitat de diners que s'aconsegueix en la pesca és molt fluctuant i, normalment, és la dona qui es fa càrrec d'administrar-la.

10. Tal i com diu Comas d'Argemir (1995): "(...) el treball és (...) un element de valoració social i d'importància bàsica per a la construcció de la identitat" (p. 13) i "el treball remunerat es situa en primer pla com a element d'identificació i de valoració social" (p. 51).

la dona tenia un paper fonamental, la pesca és percebuda com una activitat exclusivament masculina mentre la dona ha passat a ocupar una posició totalment marginal.

La dicotomia home=àmbit públic/dona=àmbit privat de què parlàvem abans s'ha aguditzat. El treball domèstic és feina de dones i no és considerat productiu perquè no comporta cap tipus de benefici material, no origina diners (esfera que, a la vegada, s'inclou entre les obligacions masculines).

Les dones s'han convertit en les grans oblidades. Quan es pregunta als pescadors si les "seves" dones participen en el negoci, miren amb cara de sorpresa i responen que no. Com a molt, comenten: *A vegades ve al port a remendar o només va al banc perquè jo sóc a la mar i no puc anar-hi*. Ells ho perceben d'aquesta manera: les dones no participen en la pesca, perquè, per ells, aquesta activitat es limita a l'extracció i captura de peixos. La majoria de dones, quan es casen o tenen el primer fill, deixen la "feineta" que feien per poder vetllar per la casa i pels fills. Ni els homes pescadors, ni elles mateixes, ni molts dels autors que han descrit i analitzat comunitats costaneres, no tenen en compte que aquestes tasques domèstiques són tan importants per a la reproducció familiar com la feina de sortir a la mar. En molts estudis sobre comunitats de pescadors, la dona no té cap paper rellevant perquè no s'ha donat prou importància a les relacions domèstiques i familiars, àmbit en què, precisament, es mou la dona del pescador (Marugan Pintos: 241).

En la comunitat on realitzem el nostre treball de camp, les dones pescadores tenen altres obligacions familiars.

A la dècada dels cinquanta comencen a introduir-se les xarxes de niló. El canvi de material va comportar enormes millores en el sector. El cotó, material amb què es feien les xarxes abans del niló, era massa delicat: les xarxes s'esqueixaven amb molta facilitat; era un material que els dofins podien digerir i rosegaven constantment els arts per poder fer-se amb les espècies capturades¹¹; a més, els arts s'havien d'estendre a la platja gairebé diàriament i s'havien de tintar amb freqüència per evitar que es podriessin. Gairebé cada dia, les dones dels pescadors (tant les mares, com les esposes, com les filles) eren a la platja cosint i reparant els desperfectes dels arts. Remendaven totes juntes, així les més joves n'aprenien de les que tenien més experiència i en sabien més. Treballaven per a la barca de casa i s'ajudaven entre elles quan alguna tenia massa feina o l'estrip era difícil d'arreglar. Quan una noia es casava, ja no treballava més per a la barca del pare, sinó que passava a remendar a "casa del seu sogre". Si a casa del seu marit no tenien barca, era aquest qui anava a treballar a la barca del pare de l'esposa, i

11. Els pescadors recorden com, abans de la introducció del niló, el mar estava plagat de dofins que els feien malbé les xarxes de cotó i els prenen les captures. Amb la utilització del niló, els dofins comencen a desaparèixer de la zona: no podien digerir el nou material i ja no aconseguien aliment amb tanta facilitat.

la noia seguia remendant per a casa. Tot i que aquest és el model general que seguien gairebé tots els matrimonis joves, podem trobar moltes excepcions generades per diferents motius (que el marit ja treballés com a mariner en una altra barca, desavinences i conflictes familiars...). Remendar, quan les xarxes encara eren de cotó, era una de les obligacions familiars de la dona de pescador i per la qual no rebia cap tipus de gratificació econòmica¹². Treballar per a casa era una obligació "moral".

"[...] jo quan me vaig casar, ja, com que a casa del meu marit tenien dugues barques, allavons hi havia cotó, que no hi havia el nilon, i llavons cada dia, cada dia, a remendar.

I quan va vindre això, doncs va ser la salvació, perquè llavons naltros remendàvem dugues germanes del meu home, jo i la seva dona, la dona del sogre. [...] Tenia dugues barques i remendàvem les dugues germanes del meu home, que eren solteres, i la dona del sogre (perquè el sogre, diguéssim, ha tingut dugues dones, que es va quedar viudo jove i es va tornar a casar) i jo, quatre. I, encabat, sempre hi havia un parell de dones llogades."

(Assumpció, 63 anys. Esposa del propietari jubilat d'una barca d'arrossegament)

Avui, però, molt poques dones remenden habitualment. Les dels patrons-armadors més joves només cusen per a la seva barca i les xarxes ja no s'estripen amb tanta facilitat com abans. Continuen sense cobrar un sou per la seva feina, remendar encara és una ajuda a casa i una obligació. Una obligació, però, que ja no afecta a totes les dones.

El discurs ha canviat. Avui han de remendar perquè el sector de la pesca està en crisi; a la mar ja no hi ha tant de peix i, si disminueixen les captures, baixen el beneficis. Tant el marit com la muller han de cooperar per poder mantenir la barca; malgrat tot, elles, de la mateixa manera que abans, no "treballen": només de tant en tant, quan hi ha algun "esguerro", van al port a remendar.

Hi ha un cas excepcional en què la dona del patró sí que rep uns diners per remendar. Quan una embarcació és copropietat de dos o més germans, o bé el pare n'és l'armador i els fills porten la barca, és obligació de totes les dones dels diferents germans d'anar a remendar. N'hi ha, però, que treballen —és a dir, fan una feina fora de casa per la qual reben un sou— i no poden anar a port a arreglar els estrips com les altres cunyades. Aleshores, aquella que va a remendar rep una compensació econòmica perquè, tot i fer el que teòricament és la seva obligació, la feina només la fa ella. Malgrat tot, no rep ni una part, ni un sou; aquestes diners es defineixen com "alguna coseta que se'ls dona".

12. Tal i com diu Moore (Moore 1991: 76), l'esposa i, en certa manera, el marit tenen l'obligació de treballar per al seu cònjuge, de participar en el que es coneix com a "treball familiar". Treball que, generalment, no és remunerat.

Les filles tenen estudis i moltes mares procuren que no aprenguin a cosir els arts perquè puguin optar a una feina i a un tipus de vida menys pesat i més "digne" que el que elles han tingut.

"Vaig procurar, doncs, donar camí a la meva filla, que estudiés."

(Assumpció, 63 anys, esposa del propietari jubilat d'una barca d'arros-segament)

"Jo tinc una germana, o la filla de la mare, com vulguis dir-ho, doncs és una xiqueta que és molt llesta i estudia i d'això. Cualquiera la fa remendar!"

(Sebastià, 40 anys. Patró i fill de l'armador d'una barca d'arrossegament)

Per altra banda, l'endogàmia dins del sector ha desaparegut. Aproximadament fins als anys seixanta, quan Cambrils va convertir-se en un important centre d'atracció turística, els mariners es casaven amb les filles dels pescadors. La vida de la gent de mar era molt diferent de la vida de la gent d'en terra, i, si la dona venia d'una casa marinera, no se li feia tan estranya. Com a molt, es casaven amb noies de la vila, noies que venien de pagès i que ja estaven acostumades a la vida dura (Mas i Gibert 1994). Avui, però, els més joves han ampliat els seus cercles d'amistats i la seva elecció a l'hora del matrimoni no es redueix ni al poble ni, més concretament, a la gent de la platja.

Existeix encara un altre factor que origina aquesta pèrdua progressiva de l'ofici de remendar: l'existència d'empreses especialitzades a fer i arreglar els estrips de les xarxes. A molts armadors que, pel motiu que sigui, no tenen la possibilitat que ningú de casa els arregli els arts, no els queda més remei que dur-los a aquestes empreses, on els cobren uns preus altíssims per la feina, una feina que si es fa a casa surt completament de franc. Per això, els armadors de les barques que aconsegueixen menys beneficis o els qui han sol·licitat un crèdit per modernitzar el negoci o per pagar l'embarcació, necessiten que alguna persona de casa els remendi les xarxes, que alguna dona "treballi" per casa.

"Miri, ara hi ha molta gent [...] que els arts, alguns, se'ls arreglen ells, i uns altres que els porten fora. Tota aquesta gent que porta a arreglar els arts fora, no aixecaran el cap; no poden perquè ara portaran un art a remendar fora i els hi farà pagar dos i tres-centes mil peles de remendar, d'arreglar! Han d'estar, al menos, netes, dos mesos. No poden, no poden!"

(Felip, 64 anys. Patró-armador jubilat d'una barca d'arrossegament)

Som conscients que ens hem limitat a analitzar la feina de les dones que estan directament relacionades, des del punt de vista familiar, amb els propietaris de les

embarcacions; però són elles les úniques que treballen en oficis de la mar. Les dones de mariners, en canvi, han de buscar treball en altres àmbits.

C: Les dones de mariner no fan gaire cosa; les de mariner, mariner, va l'home sol, a la mar. Les dones d'armador, [...] doncs allavorns ens toca remendar.

S: No és que les dones de mariner no fan gaire cosa. Cadascú té la seva feina. N'hi ha que treballen...

C: Però jo vull dir en relació a la mar. Només que la mica de peix que porten, l'aclareixen." (Carmen, 36 anys i Sebastià, 41 anys. Marit i muller, ell és el patró i el fill de l'armador d'una barca d'arrossegament)

Moltes dones de mariners fan doble jornada laboral: treballen fora de casa i són les encarregades de totes les labors domèstiques, de la socialització dels fills i de tenir cura dels ancians. Malgrat tot, la seva aportació a l'economia familiar es considera només una "ajuda" i, en alguns casos, una "opció" (Comas d'Argemir 1995).

Les dones dels armadors no han hagut de treballar mai fora de casa (o fora de l'àmbit pesquer)¹³, i això fa que les seves tasques no siguin considerades com a "treball".

"La dona no ha treballat mai. No, dona, perquè no ha calgut. De què ha de treballar? No ha calgut que hagués de treballar i..."

(Josep Lluís, 55 anys. Armador d'una barca d'arrossegament)

"[...] quan la dona va treballar a la cooperativa era quan era fadrina, no casada. En pic se va casar ja va plegar d'allí. Tant punt se casaven ja plegaven de la cooperativa."

(Josep, 73 anys. Armador jubilat d'una barca d'arrossegament)

"De casada, em sembla que la mare no va treballar, em sembla que el pare ja no la va deixar... No és que no la deixés treballar, doncs és com ara tot, a les barques hi ha feina i tot això. La dona treballava a la cooperativa de Cambrils, dalt a la vila, al poble, al sindicat. Hi va treballar un munt d'anys, un munt d'anys! El que passa és que al primer any d'estar casada encara va treballar, però en pic va quedar embarassada, la vaig fer plegar."

(Sebastià, 41 anys. Patró i fill de l'armador d'una barca d'arrossegament)

A partir de la postguerra el treball femení es va associar a la pobresa. No eren les dones les que havien d'aportar el sou a casa, la seva feina eren les labors domèstiques i

13. Treballar per casa no és només treballar a la llar, també inclou totes les feines que es fan per a l'embarcació de la família.

només es buscava una feina remunerada fora de la llar quan era absolutament necessari. Que la dona pogués quedar-se a casa era —i en alguns sectors generacionals continua sent— símbol de salut i benestar social. Per altra banda, s'ha de tenir en compte un aspecte que queda molt clar en els comentaris dels informants: en molts casos, el marit decideix si la seva esposa ha de deixar de treballar i quan ho ha de fer. El concepte que té l'home i la resta de la comunitat del treball femení és absolutament decisiu. Com ja hem vist, l'obligació de l'home és fer front a totes les despeses de la casa, portar uns diners que permetin cobrir les necessitats familiars. Si la dona treballa, és perquè l'aportació del marit no és suficient. Ell no pot acomplir la seva funció com a espòs, com a pare i, per tant, com a cap de família. I el pitjor de tot és que, si la dona ha de treballar fora de casa, es fa palesa aquesta "incapacitat" del marit per poder fer-se càrrec de totes les despeses. Fins i tot, es pot arribar a pensar que ell no treballa prou. Per això, en aquells casos en què l'aportació econòmica de l'home és suficient, la dona no treballa o, en cas que ho faci, el treball femení és una opció -no una obligació- per la qual es pot decantar, però tenint en compte que les obligacions domèstiques són prioritàries (Comas d'Argemir 1995).

Les dones dels mariners, en canvi, sempre han hagut de treballar (sobretot en el sector agrícola, en el de la neteja o realitzant algun tipus d'activitat relacionada amb el turisme) per poder acabar d'arrodonir la part del marit. Els ingressos que aporten del seu treball només són una "ajuda", uns diners que no són bàsics per a la subsistència, sinó que són prescindibles, permeten mantenir un determinat nivell de vida i estan destinats a necessitats de tipus més secundari. El treball masculí, en canvi, és percebut com una obligació i com la base principal del sosteniment familiar (Comas d'Argemir 1995).

Així doncs el treball femení en les societats de pescadors està completament infravalorat; més ben dit, ni tan sols és considera "treball" perquè les dones no reben cap tipus de remuneració econòmica. Només fan una feina que els pertoca com a esposes dels propietaris de les embarcacions i que, al desenvolupar-se dins de l'àmbit domèstic (cusen per la barca, cuinen, netegen, pugen els fills, tenen cura dels malats... sempre "de casa"), no es percep com a treball. Mai diuen (ni elles ni la resta de membres del nucli familiar) "me'n vaig a treballar"; elles van a fer feina, o van a cosir, o van a remendar, però el verb treballar no els defineix l'activitat que realitzen.

Però passem a analitzar més detingudament l'exemple de les remendadores de Cambrils.

El port de Cambrils compta amb una nombrosa flota d'arrossegament ("arrastro") composta per més de seixanta embarcacions, sis barques d'encerclament o llum (*cércol*)¹⁴ i vint barquetes que es dediquen als arts menors¹⁵ —tresmall o sàrcia¹⁶, palangre...—. Aquestes vint, però, són les que apareixen a la llista d'embarcacions de la Confraria de Pescadors¹⁷; n'hi ha moltíssimes més que no hi pertanyen perquè són propietat de pescadors que surten a la mar per afició o de jubilats que, teòricament, només pesquen per al propi consum.

La gran majoria de les embarcacions pertanyen a societats familiars: pares i fills, matrimonis, germans... A les barquetes de pesca artesanal, la participació de tot el nucli familiar és molt més palesa, ja que és freqüent trobar la dona i els fills i filles del propietari ajudant-lo a la barca, quan està amarrada a port, desenredant les sàrcies o

14. Tot i que durant els anys seixanta Cambrils va arribar a tenir disset o divuit barques de llum, molts propietaris no van tenir altre remei que vendre-la a causa d'una forta crisi que hi va haver en el sector. Avui només queden aquells armadors que van poder fer front a la crisi sense haver de desprendre's de l'embarcació o els qui no la van poder vendre.

15. Els arts menors o la pesca artesanal inclou diferents modalitats de pesca que requereixen tècniques i embarcacions més senzilles i de tamany més petit que la pesca a l'arrossegament i a l'encerclament. La pesca al palangre i la pesca al tresmall són les dues variants que continuen tenint una importància força rellevant. Les barques porten motors amb poca potència (entre 25 i 50 cv), són de fusta i tenen entre 5 i 9 metres d'eslora. La tripulació està formada per una, dues o, en algun cas bastant excepcional, tres persones i es recluta a través, sobretot, de les relacions de parentiu. És potser el tipus de pesquera que requereix un més alt coneixement de l'ofici. No estan regulades per cap tipus d'horari, però vénen a la subhasta a la tarda, abans que ho faci la flota d'arrossegament. Només se'ls obliga a descansar durant el cap de setmana; així el divendres, un cop venudes les captures, ja no tornen a sortir a calar fins el diumenge a la nit. Es capturen de manera selectiva tant espècies bentòniques com pelàgiques.

El tresmall està format per tres xarxes superposades (d'aquí prové el seu nom); les que queden a l'exterior són menys denses que la que queda al mig, d'aquesta manera es deix passar el peix que queda enganxat al topar amb la interior. El tresmall es cala al vespre i es xorra (es recolleix) l'endemà al matí.

El palangre està format per una corda principal, anomenada "mare", i de la qual surten diverses cordes que porten un ham que s'han d'escar abans de calar. Els galls o boies de flotació assenyalen els límits del palangre per evitar que alguna embarcació passi pel mig i el facin malbé.

16. Nom que a Cambrils es dona a la tècnica del tresmall.

17. Les Confraries de Pescadors són organitzacions de dret públic que actuen en un àmbit territorial establert. Són òrgans de consulta i col·laboració de l'administració i la seva funció principal és representar i defensar els interessos de tots els pescadors que en són membres, des dels armadors fins als pescadors remitgers tant de la pesca industrial (arrossegament i encerclament) com de la pesca artesanal. Estan dotades, doncs, d'una "estructura vertical". Tot i que desenvolupen diferents tipus de funcions —polítiques, socials, econòmiques i assistencials—, les més importants i generalitzades són les de caràcter econòmic (serveis d'infraestructura, comercialització i administració) i les de caire polític (mediatitzar i intentar solucionar els problemes que es generin al sector, representar-lo i col·laborar entre els interessos de l'Estat i els dels pescadors). Quant a la comercialització del peix, les Confraries es fan càrrec de la primera venda del peix capturat diàriament a través de l'organització de la subhasta, i pel que fa a l'administració, gestionen les ventes i les obligacions fiscals de les barques que representen. (Alegret: "Del corporatisme dirigista al pluralisme democràtic: las Confrarias de Pescadores en Catalunya").

posant l'esqueix als nombrosos hams del palangre. Molt pocs armadors d'aquestes barques remenden els desperfectes de llurs arts; prefereixen canviar-los més sovint. En canvi, en les embarcacions que es dediquen a la pesca industrial —arrossegament i encerclament—, la figura de l'adobador de xarxes és imprescindible.

Ja hem vist que les societats pesqueres, sobretot aquelles en què la pesca és industrialitzada, es caracteritzen per una forta divisió del treball per sexes; l'home surt a pescar i la dona treballa en terra. Però fins fa pocs mesos al port de Cambrils hi havia una dona que sortia a pescar i que era membre de la Confraria. Tal com va manifestar ella¹⁸, mai va tenir problemes per adaptar-se a la feina ja que la resta de pescadors la tractaven *com un més, com si fos un home*; en cap moment va dir que l'acceptessin per haver estat una "bona dona pescadora"¹⁹, sinó perquè es comportava com ells, com la resta del grup considera que s'ha de comportar un pescador. Per altra banda, cal tenir en compte que la Gallega²⁰ —tal i com se la coneix al poble perquè és la dona del Gallego— sortia a pescar amb el seu marit i en la seva pròpia embarcació (una barqueta de pesca artesanal). Què hauria passat si hagués decidit anar en una barca de pesca industrial i hagués hagut de treballar amb altres homes, que no són els propis?

18. Se li va fer una entrevista en profunditat quan encara pescava diàriament, quan encara era pescadora d'ofici.

19. El concepte de "bona dona pescadora" s'ha d'analitzar equiparant-lo al del "bon pescador". Realment, la varietat de significats que donen els pescadors a aquesta expressió, dóna prou informació com per dedicar-li un article sencer. De totes maneres, inclourem alguns dels testimonis i de les idees que ens han semblat més significatius i que engloben les diferents idees que ens han donat els informants. Per uns el bon pescador és el que coneix pam a pam la zona on treballa: els desnivells, el tipus de fons, la fondària, les roques que hi poden haver, la situació exacta de les restes de les barques enfonsades, el paisatge terrestre que identifiquen a partir de les senyes (un campanar, un edifici alt, una muntanya, un arbre mil·lenari...), etc; sobretot si ho saben de memòria sense necessitat de recórrer a la llibreta on van anotant tot el que es van trobant:

"[...] el meu pare no és per dir-ho però era únic, era una computadora, mai a la vida es va escriure res, però era molt petit molt petit que anava amb els seus oncles i els seus avis a pescar i de molt jovenet ja li van donar la dreta a ell, allò que diuen un "niño prodigio", doncs igual, per la mar, un home que no s'havia apuntat mai res i la mar la coneixia com naltrus coneixem el carrer [...]."

(Ramon, armador d'una barca d'arrossegament, 67 anys)

Per d'altres, és el que obté més beneficis en el negoci, els que "*es guanyen molt bé la vida*". Alguns valoren la valentia, el coratge, l'astúcia...

Però per la majoria el bon pescador és aquell que sap fer i coneix una mica de tot:

"Un bon pescador és un home que sigui entès, que sigui entès, que es coneixi la mar, que entengui també amb el temps, que sigui mig meteorològic doncs... que sigui... Que coneixi la mar, que sigui un home treballador; n'hi ha que també es guanyen la vida fent treballar els altres. [...] Que sàpiga armar la red, n'hi ha que se les donen a fer, però bueno, més entès aquell que s'ho fa ell, perquè aquell que no s'ho sap fer, malament!"

(Ramon, armador d'una barca d'arrossegament, 67 anys)

"Un bon pescador és el que sap posar en qualsevol puesto i el que sap amarrar i el que sap fer nusos... el que sap fer una mica de tot i ho sap fer bé."

(Joan, remitger d'una barca d'encerclament, 23 anys)

20. Tot i haver canviat tots els noms dels informants, aquest l'hem mantingut perquè és un renom.

El fet que en aquests darrers anys només una dona sortís a pescar diàriament i fos membre de la Confraria de Cambrils pot fer pensar que elles no participen directament en el negoci familiar. En realitat, moltes realitzen una tasca que, encara que no generi diners, fa que el propietari de la barca se n'estalviï força. Moltes de les dones, esposes dels armadors, són les encarregades de remendar, és a dir, de reparar, de sargir aquelles xarxes que s'han fet malbé.

Malgrat que sigui una tasca tradicionalment i majoritàriament femenina, també hi ha homes que remenden. En algunes barques el "*redaire*" no és la dona del patró-armador, sinó el seu pare, un pescador jubilat propietari o no de la barca²¹. Però, a part d'alguns pescadors retirats que sempre han sortit a pescar i que han viscut tota la vida al costat del mar entre ormeigs de pesca i barques, la majoria —i sobretot els més joves— no saben i no volen aprendre a remendar.

Així doncs, la/el "*redaire*" acostuma a ser la dona o el pare del patró-armador. Però hi ha una diferència segons que ho sigui una o l'altre: les dones no cobren res per la seva feina, no tenen cap part, tot i que s'hagin passat tot el dia a port remendant²². En canvi, si qui remenda és el pescador jubilat, rep un una mitja part del total dels beneficis obtinguts de les captures²³.

21. Si no és l'armador de l'embarcació és perquè l'ha passat al fill "en vida", qui ha de vetllar perquè no li falti res. En cas que el propietari no tingui descendència masculina o si cap dels fills no vol continuar amb l'ofici de pescador, es farà càrrec de la barca el seu gendre, la vendrà o la mantindrà i el patró serà algú de fora del nucli familiar, però en qui tingui absoluta confiança.

22.

"Som part del negoci, però com que s'ha de pagar el banc i hem de pagar el govern no ens toca res."

(Blanca, 41 anys. Esposa d'un armador d'una barca de l'"arrastró")

Encara que la Blanca respongués que no cobren res perquè abans s'han de pagar els deutes, no se'ls dóna res ja que es considera que és el mateix que s'ho quedi el marit com que s'ho quedi l'esposa: tot és per a la família. D'aquesta manera, però, el marit sempre té diners i no ha de donar explicacions a ningú de les seves despeses; la dona, en canvi, ha de justificar qualsevol despesa que faci. Tot i que aquests diners siguin per a la família, el fet que sigui l'home qui els ha guanyat és un factor decisiu i importantíssim.

23. La pesca és una activitat econòmica que genera uns beneficis molt variables i incerts. Per tal de disminuir aquesta incertesa i, al mateix temps, enfortir les relacions entre els tripulants, aquests no cobren un sou fix, sinó que se'ls dóna una part dels diners obtinguts de la venda del peix; és el que es coneix com a "sistema a la part". Posarem un exemple hipotètic d'un vaixell d'arrossegament amb quatre tripulants (el patró-armador, el maquinista i dos mariners) per intentar mostrar com es fan exactament les particions: els diners obtinguts del total de la venda de les captures són 500.000 pesseres, de les quals se n'han de restar 100.000 de pelut (peix de poca importància o peix petit: llucet, mollet, galeres, burros, crancs...), que repartiran en sis parts i mitja; una per a cada tripulant, mitja per a qui arregla les arts i dues per a la barca (és a dir, per a l'armador, que, si alhora és el patró, se'n queda tres en total). Queden 400.000 pesseres, de les quals s'han de restar les despeses: el tant per cent de la Confraria, la seguretat social, el menjar, l'oli i el gasoil; suposem 100.000 ptes. De les 300.000 pesseres que queden, el 50% és per a la barca, i de l'altre 50%, se'n fan quatre parts i mitja, una per a cada tripulant i mitja per al remendador. La Confraria fa les divisions cada dia i a final de setmana ingressa els diners al banc. Aquesta és la manera més comuna de fer el repartiment a Cambrils, però hi poden haver variacions d'una barca a l'altra.

Les dones dels armadors només van al port a remendar quan han de fer-ho per a la seva barca o bé quan alguna amiga té molta feina i s'ha d'arreglar la xarxa amb urgència, sabent que, quan ho necessitin, l'altra els tornarà el favor. Consideren molt positiu aquest intercanvi d'ajuda, no només pel fet que s'estableixen uns lligams entre elles, sinó perquè d'aquesta manera aprenen a remendar unes de les altres.

A Cambrils només hi ha tres remendadores considerades com a tals, és a dir, que puguin fer-ho sense l'ajut de ningú: la Francisca —la dona d'un propietari d'una barca d'arrossegament i d'una altra d'encerclament²⁴— i les Doloretas, les úniques remendadores que treballen per a altres barques i cobren uns diners per la seva feina.

Les Doloretas (Dolors B. i Dolors Q.) tenen 61 i 66 anys respectivament. Gairebé cada dia se les pot veure al port faci, el temps que faci. A l'estiu, cobertes amb barrets per evitar les insolacions o que el sol els cremi la pell; a l'hivern, tapades amb botes i anoracs, aguantant els dies de vent i els de pluja i, sempre, treballant a la intempèrie perquè s'hi veu millor i perquè a les botiguetes de pescadors no hi caben les xarxes. Remendar és una feina que s'ha de fer sense guants; per això tenen les mans plenes de durícies, sense ungles i, de tant en tant, se'ls fan llagues de rascar amb els fils. Però elles no es queixen; al contrari, fa molts anys que fan aquesta feina i no la canviarien per cap altra. Quan els vam preguntar si els agradava remendar, respongueren:

"A mi molt! Jo m'assec aquí i ja no me'n recordo de res més. De veritat, eh!" (DB)

"A mi molt, però és que m'ha agradat sempre [...]." (DQ)

Elles són les que ajuden i van guiant les remendadores més joves i més inexpertes, i acaben de cosir les xarxes quan les altres es veuen massa perdudes o quan l'art es necessita urgentment (feina que cobraran o no segons el grau d'amistat i les hores que s'hi hagin passat).

Per elles aquesta és una feina que no s'ensenya sinó que s'aprèn. S'aprèn anant al port i treballant de manera continuada, trobant-se amb nous forats i practicant.

"És aquí on se n'aprèn. Això és a base d'anant-ho fent, sinó cada dia, cada dos dies. Però això que a lo millor una barca s'està dos mesos que no esguerra i no es remenda, quan hi tornen ja no saben el que fer." (DQ)

24. La Francisca remenda i fa les xarxes de les dues embarcacions que té la família. Molta gent del poble és del parer que el dia que ella falti, el seu home i els seus dos fills no se'n sortiran. Hem de tenir en compte que una xarxa val al voltant d'un milió i mig, i un mateix se la pot fer per menys de 500.000 pesseres.

Per això, quan la Confraria els va proposar que fessin classes de cosir i reparar ormeigs a la resta de dones, no ho van acceptar. Els van contestar que, si tenien tantes ganes d'aprendre'n, que anessin al port a treballar diàriament i elles ja les anirien guiant.

"No, no ensenyem res a ningú. Naltros remendem! Això no vol dir que ara, per exemple, aquesta xica no en sap tant, si hi ha alguna cosa que no ho veu me digui: A veure Dolors, això com ho acabo?" (DQ)

Moltes barques, quan fan un estrip difícil d'adobar o quan la xarxa ha d'estar arreglada en poc temps, recorren a elles, tot i que hi hagi una dona a la família que remendi. Normalment, és la dona qui els demana l'ajut. D'altres barques s'ho fan elles mateixes i la resta porten els arts estripats a garbí²⁵, on els els cusen i armen²⁶.

Però la diferència de preu és enorme: elles cobren 500 pessetes l'hora de feina, i prendre els arts per arreglar costa entre 100.000 i 200.000 pessetes.

"Cada vegada de prendre, seixanta, setanta mil peles o més, lo més barato [...]. I a vegades no hi fan res, que a vegades només et rectifiquen l'art."

(Blanca, 41 anys. Remendadora)

"Doncs si això ho ha d'enviar allà a garbí, que ho hagin de pendre, igual li fan pagar cinquanta que seixanta mil peles, li posaran la xarxa nova i li costarà un dineral. I ara per exemple aquí li costarà set o vuit mil pessetes i en sortirà [...]." (DQ)

Són pocs els pescadors que valoren el treball de les remendadores. Alguns no es refien de la feina artesanal i envien les xarxes fora, per la qual cosa paguen uns preus desorbitants. D'altres prefereixen fer-s'ho ells mateixos o fer-ho fer a un pescador jubilat, perquè diuen que avui dia les dones no saben remendar com les d'abans, mentre recorden amb nostàlgia la que va ser la millor "*redera*" del poble: la seva mare.

Però hi ha un sector que elogia constantment la seva labor i reconeix que aquesta feina no té preu per dos motius: pels diners que permet estalviar-se i pel fet que ja no queden gairebé remendadores. Són aquestes remendadores amb menys experiència que no podrien fer res sense l'ajuda de les Dolors.

Les Doloretes —tal i com les anomenen la resta de remendadores— no tenen ni horari fix ni uns dies de feina establerts. Sempre estan pendents de si alguna barca

25. Quan la gent de mar de Cambrils parla de "garbí" es refereixen a la zona que els queda cap al sud-oest i, en aquest cas, més concretament a Sant Carles de la Ràpita i Benicarló.

26. Armar un art és unir les diferents peces que el formen.

esguerra i, aleshores, treballen les hores que calgui per tenir acabat l'art al més aviat possible.

"L'horari són vuit hores: quatre al dematí i quatre a la tarda [...] però, doncs, si hi ha un art que s'hagi d'acabar, doncs igual ne fem deu, que onze, que...[...]. Veus aquest home d'aquí, aquest home mos fa treballar de nit i de dia, mos fa treballar per a ell [...] hi ha hagut dies aquesta setmana per aquest senyor, que he fet de les sis del dematí hasta quarts de nou de la nit, i només una hora per a dinar i tornar-hi per acabar-ho aviat." (DB)

I després de passar-se tot el dia al port treballant, en arribar a casa no es troben el sopar fet com la majoria de pescadors, sinó que s'han de posar a cuinar, a rentar, a planxar, a arreglar la casa i a fer tot el que faci falta. En preguntar si feien elles les feines de la llar, la Dolors B. va respondre:

"Oh vés, qui mos les ha de fer, fill meu?"

La Dolors Q. va quedar vídua fa quinze anys i des de llavors viu sola. No té problemes per fer la feina de casa i no ha de tenir el menjar preparat a l'hora per a ningú. A casa, hi treballa els dissabtes i, si no, els diumenges; però primer, passi el que passi, sempre és la feina de remendar.

L'altra Dolors, en canvi, ha de cuidar el seu marit, es fa càrrec de totes les feines de casa i remenda per a la seva barca i per a altres. Els dies que ha d'anar al port a treballar, s'aixeca una hora abans (sigui l'hora que sigui; si va, per exemple, al moll a les sis del matí, ella a les cinc ja està desperta) per arreglar la casa, rentar i estendre la roba i tenir preparada una muda sencera per al seu home. L'Esteve, el seu marit, no fa cap tipus de feina de casa i al port només l'ajuda a fer mitges malles —arreglar forats molt petits— o a armar.

"Lo més justet ara ja fa [...]. No que tinc el meu home, pobret, que no pot fer gaire cosa, està operat de dues pròtesis, i ja el van retirar de la mar..."

Tot i que treballen per a bastants barques i participen tant en el negoci com el mateix pescador que surt a la mar, mai no se'ls ha deixat ser membres de la Confraria, ni han estat contractades pels armadors, ni se'ls ha permès treballar com a autònomes.

"No, no n'han volgut mai, perquè jo em vaig anar a apuntar... Abans sí que..., perquè hi ha moltes senyores que cobren de la mar i no han vist mai la mar, ni amb una ullera de llarga vista, i en canvi a les remendadores no mos han volgut apuntar mai." (DQ)

Així doncs, les remendadores pertanyen a aquest sector de la població que treballa sense contractes ni assegurances a canvi d'uns sous baixíssims, cosa que es coneix com a economia submergida. Elles són conscients que el que cobren és una misèria, arreglant xarxes tant si fa una calor asfixiant com si el fred els talla les mans, i durant les hores que calgui. També saben que són les úniques del poble que fan aquest tipus de feina i que, encara que augmentessin els preus un 50%, continuarien tenint xarxes per remendar. Però hi ha una cosa que està per sobre de qualsevol reivindicació laboral; tots són del mateix poble, es coneixen des de sempre i tots pertanyen al mateix sector, un sector que, segons ells, està en crisi²⁷.

"(...) doncs també el que es guanya a la mar també es bastant just i tampoc no pots abusar."
(DQ)

La Dolors Q. té 66 anys. Ella era pagesa, de dalt a la vila, i als 25 anys es va casar amb un pescador. Des de sempre li ha agradat més la feina de mar que la d'en terra. Quan es va casar, el seu home anava de mariner en una barca. A ella ja li agradaven molt les feines relacionades amb la pesca i va fer tots els possibles per adaptar-se a la vida de la platja. Recorda com, als primers anys de matrimoni, les noies de la seva edat li deien *és que parles més tu de la mar i de marinera que naltros que ho som*.

El seu marit li va ensenyar a remendar i després, a poc a poc i amb paciència, va anar adquirint soltesa. Abans hi havia moltes més dones que sabien sargir les arts i treballaven totes juntes, ajudant-se les unes a les altres, tant a reparar-les com a fer-les. D'aquesta manera també era molt més fàcil que unes n'apreguessin de les altres.

Tot i que ara digui que remendar no és gens difícil, que és només cosa de pràctica i experiència, els inicis van ser durs (com per a qualsevol altra persona que comenci a remendar). De cop i volta es va trobar havent de fer una feina que ni havia fet ni havia vist fer mai.

La Francisca havia dit que, per poder remendar, s'havia de *portar dins*. La feina de mar, fos quina fos, s'ha d'haver vist fer sempre i s'ha d'haver viscut des de petit. La Dolors trenca, doncs, amb aquest idea que és comuna a gairebé tota la gent de mar.

"No s'ho cregui. Això s'ha de portar que t'agradi, de fer una feina."

27. No es pot afirmar que al sector de la pesca hi hagi una crisi, cada pescador ho veu des de la pròpia situació econòmica. El que sí que es pot assegurar és que si un armador està pagant un crèdit, ja sigui perquè ha fet la barca nova, ha canviat el motor o ha instal·lat algun aparell al pont, ho nota moltíssim. A més a més, sempre posen com a model de normalitat el període de finals dels anys setanta, principis dels vuitanta, en què molta gent del sector es va enriqueir, tot i que aquella va ser una etapa i una situació extraordinària.

Com ja hem dit, si les remendadores són les dones dels armadors, no reben cap tipus de remuneració, tot i que es consideren “part del negoci”. La Dolors, però, cobrava un jornal per la seva feina. El seu marit tenia la barca en copropietat amb un germà; per tant, la seva cunyada i ella mateixa havien d’arreglar les xarxes que es feien malbé. Però la dona del germà del marit tenia un negoci propi —un restaurant— i no anava mai a treballar al port. Ella feia tota la feina de remendar, mentre els germans es repartien els beneficis a parts iguals. Considerava injust que les reparticions es fessin de manera igualitària, mentre l’“altra” guanyava un sou i no participava gens en el negoci.

“Clar, ella tenia un restaurant, doncs ella es guanyava el jornal [...]. Doncs vam dir: la que vindrà a remendar cobrarà el jornal, i ja està. Es va acabar; si venia cobrava i si no venia no cobrava.”

Fa quinze anys va quedar vídua. La part del seu home va passar a un dels dos fills, però, en el negoci, cada vegada s’hi perdien més diners i a l’oncle només li faltaven tres anys per retirar-se. Així doncs, van decidir vendre la barca a Sant Carles de la Ràpita, el fill es va enrolar en una de grossa d’arrossegament i ella va començar a treballar per altres armadors per poder aconseguir uns ingressos extraordinaris.

Tot i haver treballat tota la vida, tant en terra com en mar, no cobra de la jubilació perquè mai ha cotitzat en la seguretat social.

“Jo, mai de la vida; el meu home no ho va volguer, que em pagués mai res. I quan ell va morir volia fer-me allò de l’autònom d’aquests i d’allò, i em van aconsellar que no m’ho fes, que no valia la pena. [...] A més a més si ara jo m’hagués pagat la vellesa, ara del meu home no em donarien casi res; doncs no val la pena pagar, perquè jo, ara als sixty-cinc hagués cobrat per a treure’m la paga del meu home; doncs amb la d’ell ja en tinc prou; per cobrar el mateix no val la pena pagar.”

Quan no té feina al moll, puja a la vila i ajuda el seu germà a portar un tros de terra, a canvi de fruita i verdura. Així doncs, viu del que cobra de la viduïtat, del que guanya remendant i d’alguna coseta que li dona el germà.

La Dolors B. no pot ni recordar el temps que fa que remenda.

“Ara sí que em toques el nas! Molts anys fa; casi tota la vida.”

Per fi, admet que potser des dels vint o des dels vint-i-cinc anys, però que no ho pot assegurar. El pare ja tenia un botet i per això en va aprendre de jove. Es va casar

amb un pescador; a casa tenien barca. Als quaranta-cinc anys, el seu marit se'n va fer una de nova. Avui està jubilat, però és l'armador d'una barqueta d'arrossegament de la qual el fill és el patró i qui a la mar pren totes les decisions. D'aquesta manera, la Dolors, ja sigui per a la barca del pare, del sogre, del marit o del fill, s'ha passat tota la vida remendant. Ella, però, no canviaria aquesta feina per cap altra.

"I és que és molt bonic això!"

Actualment acostuma a ser el pare, la mare, els sogres o un oncle pescador que ja no surt a la mar qui ensenya a remendar a les dones més joves. Un cop hagi après a fer alguna coseta i ja pugui anar al port a treballar, seran les remendadores amb més experiència qui l'aniran guiant. Sempre és algun membre de la família qui fa els primers aprenentatges. La Dolors, per exemple, ha d'ensenyar tot el que sap a la seva jove, una noia d'en terra que mai havia vist remendar xarxes. En canvi, a ella n'hi va ensenyar *una dona que ara és molt velleta ja*, amb qui no té cap tipus de relació familiar. Quan ella era petita, gairebé totes les dones de la platja ho sabien fer. Treballaven totes juntes, ajudant-se les unes a les altres. Remendar no era simplement adobar arts, comportava una interacció social i un intercanvi d'informació i sabers.

Va començar a reparar xarxes per a altres embarcacions perquè la Dolors Q. li ho va proposar:

"Ella només remendava per a ella i jo li vaig dir: "Per què no véns amb mi? Mentrestant n'aprendràs i un dia que et convingui fer una altra cosa... I ara avui doncs..." (DQ)

Però no es va posar a treballar pels altres ni per aprendre'n més ni per necessitat; és una de les dones que remenda millor de tot el poble, i a casa seva entra —a més del que ella guanya— la paga de la jubilació del seu home i el 50% dels diners que es treu el seu fill anant a la mar (part que els toca com a propietaris de l'embarcació), quantitat més que suficient per a un matrimoni de la seva edat que es passa la major part del temps al port. Ella, senzillament, continua remendant per afició i per gust.

Per què la feina de remendar no és percebuda pels pescadors com a treball?

Per poder contestar aquesta qüestió (que plantejàvem a l'inici i que, de manera indirecta, ha quedar resposta al llarg de l'article) s'han de distingir, per una banda, les dones que cusen per a la barca de la família, les que remenden "per casa", i per l'altra, les que ho fan per a altres embarcacions. En tercer lloc, s'ha de fer referència al cas dels armadors jubilats.

Les dones dels patrons-armadors que remenden no treballen. És a dir, la feina que realitzen no és percebuda com a treball ni per elles mateixes, ni pels seus marits, ni per la resta de pescadors, ni per la gent del barri de la platja.

Elles remenden. Quan van al port a adobar l'estrip que es va fer a la xarxa el dia anterior, mai no diuen *me'n vaig a treballar* o *me'n vaig a fer feina*"; elles se'n van a remendar.

El treball es relaciona automàticament amb aquelles tasques per les quals es rep algun tipus de remuneració econòmica, i la feina de cosir els arts per a la barca de casa no genera diners. Quan es remenda per casa (a part d'algun cas excepcional que ja s'ha mencionat) no es rep cap sou o cap part del comú²⁸. És una feina que, si es pot fer a l'interior del nucli familiar, permet estalviar molts diners i que (tal com diuen els informants), pot arribar a ser la salvació del negoci; però, en aquest cas, l'activitat no està mercantilitzada, no se n'obtenen uns beneficis palpables, reals.

Si ella no obté cap tipus de remuneració, remendar no és el seu ofici. De la mateixa manera que tampoc no ho és el de mestressa de casa. No és un ofici perquè no genera diners, no és una activitat mercantil.

No és un ofici perquè no requereix un aprenentatge formal. Les dones aprenen a reparar els arts a l'interior de la família; és la mare o el pare, el sogre o la sogra, l'oncle o la tia qui els ho ensenya a fer. Si són del mateix poble i vénen de família de pescadors, segurament aprendran a adobar les xarxes més ràpidament perquè és una tasca que han vist fer sempre, perquè "hi han nascut"; si són de "fora", els costarà i en sabran més o menys depenent de l'habilitat personal. Però cap d'aquestes dones no és una professional. Aprenen a remendar fent-ho, practicant-ho; de la mateixa manera que aprenen a cuinar, a criar i tenir cura dels fills i a portar la casa.

N'aprenen perquè, com a dones i com a esposes del propietari de la barca, és la seva obligació. Si abans era una obligació per a les esposes, mares i filles d'armadors, ara ja només ho és per les primeres. En la majoria dels casos, els pares deixen la barca al fill o fills que la treballen i, a les noies, els deixen les propietats d'en terra, sobretot la casa. També se'ls intenta donar un futur professional pagant-los els estudis. Aquestes filles, que no heretaran la hisenda de mar i que tenen una carrera, una feina o un negoci propi, no remenden. Algunes dones d'armadors ho consideren una injustícia; per a elles, aquest sistema de repartiment és completament desigual, ja que tot el que s'ha invertit en terra s'ha fet en diners que provenen de la mar. Les mares ja van remendar quan els tocava fer-ho, és a dir, quan el seu espòs jubilat era el patró de la barca que ara porta el fill (tot i que encara hi ha algunes sogres i mares que remenden, sobretot perquè ho han d'ensenyar a fer a la seva jove).

28. El comú és el total dels beneficis obringuts diàriament i del qual es fan les diferents parts.

Remendar és una tasca més de la llar, però, en aquest cas, la feina de casa no està limitada a la vivenda, sinó que s'amplia al port.

Remendar per casa no és treballar perquè no requereix uns horaris fixos ni uns dies determinats de la setmana per dedicar-s'hi. S'ha d'anar al port a sargir els arts quan es fa algun estrip i s'hi han de dedicar les hores que calguin per poder-los tenir llests al més aviat possible. La resta de les tasques domèstiques poden esperar dos o tres dies, o la dona s'ha d'aixecar més aviat del que és normal per poder-les fer; sense oblidar-ne, però, algunes que són prioritàries: anar a buscar els fills a l'escola i tenir cura d'aquests i del marit (bàsicament, tenir-li preparat el sopar i la roba neta quan arriba de pescar).

El fet d'haver d'estar sempre pendants de si l'art s'ha fet malbé, els impedeix buscar una feina fora de la llar o trobar-ne alguna que s'adapti a les seves necessitats (hem d'afegir-hi altres raons com la poca demanda laboral i la seva manca de coneixements, preparació i experiència en altres treballs).

"No podem buscar una altra feina perquè si hem de pagar una dona per la feina de remendar... No sabem mai quan hem d'esguerrar i quan hem de cosir. [...] Clar, representa que lo que has de guanyar per una banda, t'ho has de gastar per una altra [...]. A més de dones que remendin ja no n'hi ha."

(Joana, 40 anys. Esposa del patró-armador d'una barca d'arrossegament)

Per una altra banda, hem d'analitzar el cas de les dues dones que remenden per altres barques; les dues dones que fan la mateixa feina que el grup anterior, però no en l'àmbit domesticofamiliar.

Les Dolorettes —tant des de la seva percepció i valoració, com des de la consideració de la resta de dones, i des de la dels pescadors— sí que treballen. La diferència fonamental és que elles guanyen uns diners per la seva feina. La seva remuneració és gairebé simbòlica; no són membres de la Confraria com la resta del col·lectiu que treballa en la pesca i no cotitzen en la seguretat social; és a dir, legalment no treballen. En canvi, sí que ho fan socialment.

Aquest no és un cas aïllat o un simple exemple anecdòtic, hi ha molts ports de Catalunya on trobem situacions semblants. A Barcelona, per exemple, el 1990 hi havia tres dones que es dedicaven a remendar els arts i només una estava enregistrada com a treballadora a les llistes de la Confraria²⁹. Una cosia per a les barques d'encerclament, la seva feina no era regular —l'encarregat l'avisava quan s'havia de remendar— i

29. Hi havia tres dones que eren membres de la Confraria i que estaven enregistrades com a remendadores: una que ja estava jubilada, una altra que no anava pràcticament mai a sargir els arts i la tercera, que encara estava en actiu.

cobrava un jornal: de tres a quatre mil pessetes al dia. Les altres dues treballaven per a les barques d'arrossegament. La que estava inscrita com un membre més del personal que es dedica al sector de la pesca i que, per tant, cotitzava a la seguretat social i a la jubilació, rebia una part de cada una de les quatre barques per a les quals remendava. La tercera "ajudava" el seu germà, que li va fer un contracte i li pagava una part setmanal. Segons el text, les dones dels patrons-armadors no remendaven, sinó que ho feien els pescadors, jubilats i actius³⁰.

Al port de Tarragona hi ha, per un costat, les dones dels propietaris que només remenden per a la seva barca i que, per tant, no reben cap part per la seva feina. I, per un altre, les remendadores professionals que es dediquen principalment a cosir els desperfectes de les barques de la llum. Estan donades d'alta a la seguretat social en règim especial del mar, tenen un salari, uns horaris i se'ls paguen les hores extres.

Són dones que tenen un ofici: són remendadores, ja que, en aquest cas, cosir els arts és una activitat mercantil.

En el cas de les Dolors —com en la majoria d'exemples³¹— l'aprenentatge va ser informal, però la Confraria els va demanar que, com a professionals, ensenyessin l'ofici de remendar a les altres dones.

Com ja hem vist, elles tenen uns horaris i uns dies de treball establerts, tot i que en alguns casos hagin de fer hores extraordinàries; hores, però, que els paguen.

No treballen només per a la seva barca, per tant fan una feina de caràcter extradomèstic. Remendar no és una continuïtat de les seves obligacions familiars, remenden perquè és la feina que els agrada fer i per raons purament econòmiques.

Finalment, hem d'analitzar el cas dels armadors jubilats que remenden els arts de les seves barques. La majoria dels membres d'aquest grup cobren una part del total de beneficis que obté l'embarcació. Com que obtenen uns diners per dur a terme la tasca de remendar, es considera que ells treballen.

Treballen perquè armar i cosir els desperfectes de les xarxes és una prolongació de l'ofici de pescador. El fet d'estar jubilats els impedeix (almenys legalment) sortir a la mar, però no per això s'han de desvincular completament de la pesca: remendar és la continuació del seu paper com a pescadors³².

Treballen perquè sempre ho han fet: era i és la seva obligació com a caps de família.

30. Per a més informació, vegeu Breton, Lladó i Badia (1991): "Femmes pêcheurs et femmes de pêcheurs à la Barceloneta (Catalogne)" a *Anthropologie Maritime*.

31. "On apprend petit à petit, à mesure qu'on grandit... ça vient de famille... On a vu ça toute la vie." (Breton, Lladó i Badia 1990).

32. En molts casos, el pescador jubilat també adquireix una embarcació de pesca artesanal i (aparentment) surt a pescar per afició i pel consum propi.

No són remendadors d'ofici, són pescadors, i com a tals (tot i que entre els pescadors més joves n'hi ha molt pocs que sàpiguen reparar les xarxes) han de saber adobar els estrips. Alguns defineixen el bon pescador com el més valent, o el més agosarat, o el més ambiciós, o el més intel·ligent, o el que sap preveure el que farà l'altre o el que té més bon nas per trobar el peix. Però gairebé tots coincideixen a dir que el bon pescador és aquell que sap fer de tot. Per ells, remendar és una tasca més, és una part de l'ofici de pescador. Un ofici que, malgrat que s'aprèn amb la pràctica i amb l'experiència, i que es transmet de pares a fills, precisa un aprenentatge formal. L'ofici de pescador, encara que per molts *s'hi ha d'haver nascut i s'ha de portar dins, a la sang*, requereix uns coneixements addicionals que només poden ser adquirits per mitjà d'un aprenentatge de caire formal³³.

Ho perceben d'aquesta manera: quan els pescadors jubilats van al port o a la botigueta on guarden tots els arts i altres ormeigs de pesca, van a treballar.

No són les característiques de l'activitat el que fa que sigui considerada com a treball, com a ajuda o, simplement, com el fet de remendar. De la mateixa manera que les tasques de mestressa de casa no són considerades socialment com un treball, o que la dona del pagès només "ajuda" el seu home al camp en les èpoques que hi ha més feina, o que l'esposa del comerciant ho fa a la botiga; la dona del pescador només col·labora amb el seu marit perquè treballa per casa. Quan totes aquestes tasques sobrepassen l'àmbit familiar i comporten un sou, una part o un jornal, es converteixen en treball. El factor diferencial és la naturalesa diferent de les relacions de producció. El fet que una feina comporti unes relacions de tipus domèstic i familiar o unes relacions de caire laboral, esdevé el factor decisiu per considerar o no una tasca com a treball, no l'activitat en si.

BIBLIOGRAFIA

- ACHESON (1981) "Anthropology of Fishing", *Annual Review of Anthropology*, 10, pp. 275-316.
- ALEGRET, Joan Lluís (1987) *Els armelladers de Palamós*, Girona: Col·lecció Josep Plà. Diputació de Girona.
- "Del corporatisme dirigista al pluralisme democràtic: las Confrarías de Pescadores en Catalunya".
- BRETON, Françoise; LLADÓ, Fina i BADIA, Anna (1992) "Femmes pêcheurs et femmes de pêcheurs à la Barceloneta (Catalogne)", *Anthropologie maritime*, Mayenne.

33. Actualment cal una formació acadèmica i la corresponent titulació per poder sortir a pescar.

- COMAS D'ARGEMIR, Dolors (1995) *Trabajo, género y cultura (La construcción de desigualdades entre hombres y mujeres)*, Barcelona: Icaria.
- MARUGAN PINTOS, Begoña "Las mujeres en el ámbito marítimo-pesquero", *El Campo*, pp. 239-265.
- MAS I GIBERT, Xavier (1994) *Memorial dels pescadors i dels peixos (Converses amb Francesc Isern). Tres-cents anys de tradició marinera al litoral del Maresme*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- MONTERO LERANDI, J.M. (1986) "Mujer y trabajo en las comunidades pesqueras", *Mar*, 241 i 242, maig, Institut Social de la Marina.
- MOORE, Henriette L. (1991) *Antropología y feminismo*, Madrid: Ediciones Cátedra.
- NAROTZKY, Susana (1988) *Trabajar en familia (Mujeres, hogares y talleres)*, Valencia: Ediciones Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.
- PASCUAL FERNÁNDEZ, José; PÉREZ SOSA, Andrés J. y MESA MORENO, Ciro (1982) *La pesca en Canarias (aproximación antropológico-social)*, Santa Cruz de Tenerife.
- (1991) *Entre el mar y la tierra (Los pescadores artesanales canarios)*, Dirección General de Cooperación Cultural - Ministerio de Cultura: Editorial Interinsular Canaria.
- RODRÍGUEZ, Judith (1996) "Remendar les sàrcies", *Revista Cambrils*, 300, juliol, pp. 46-47.
- SÁNCHEZ FERNÁNDEZ, Juan (1992) *Ecología y estrategias sociales de los pescadores de Cudillero*, Madrid: Siglo XXI Editores.
- SAVALL ROM, Josep Lluís (1991) *El vocabulari dels pescadors de Cambrils*, Reus: Associació d'Estudis Reusencs.